

Primož Trubar.

Literarno-historična študija. — Dr. Iv. Merhar.

red duševnimi očmi se mi širi dežela, slovenska domovina, ki je kakor prag med severom in jugom. Dežela je tu gorata, tam ravna, tu rodovitna, skopa tam in skalna. Pokrivajo jo obširni jelovi gozdovi, s katerimi se vrsti svetlejša bukovina in hrastovina, ki niže doli prenehava in prehaja v plana polja. Vsepovsod te pozdravljajo z goric in gričev stolpiči mičnih cerkvá in cerkvic, z drugih višin pa resno in osorno zro v nižino sivi gradovi, katerim se pozna, da so gospodarji dežele. Po ozkih dolih in planih ravninah pa se stiskajo, kakor bi čepele jate plašnih jerebic, sela naših dedov, borne vasi s kočami s slamo kritimi; le tupatam ti zablešči naproti v svitu poldanskega solnca skupina svetlejših in oblastnejših zgradb — trgov ali mestec, kjer živi nekaj samozavestnejših ljudi, deloma tujcev. Med selišči ne zapaziš širokih belih cest, po katerih bi se ponosno zibali smelo otovorjeni vozovi samozavestnih trgovcev. Kjer pa so poti, so ozki in slabi, sicer pa preprezajo deželo ozke steze, zadostne za tovarno in jezdno živino, ki se vzpenja po njih na strme vrhove in se zopet spušča v globoke doline. Če ne doni po teh krajih lovski rog gosposkih lovcev, kmetskemu ušesu kaj nevšečna godba, če ne besni obupni boj z dednim sovražnikom Turkom, ki ga naznanjajo po deželi na visokih gorah plamteče grmade, ki mu kažejo sled za njim goreča sela in opustošena polja, tedaj se utegne oglasiti turobna pastirska piščalka in melanholična pesem zaljubljenega dekleta, izraza ljubke idilnosti v teh pozabljenih krajih. Ampak ti kontrasti, ta nelepa nasprotja so značilno znamenje naše minulosti, to je pečat našega domačega trpljenja in zgodovinskega življenja. Že dežela sama nam kaže to kričeče nasprotje: tam silni grad — tu vabeča romarska cerkev; tam vzdihujoča tolpa gladnih tlačanov — tu vrsta hripavih romarjev. Tudi grad in cerkev sta znak naše preteklosti in delo naših rok, naših žuljev, pa nikoli delo naše volje, našega plemenitega navdušenja. Saj tudi

cerkvica na gori ni izraz naše srčne pobožnosti, ona je le pokora za gosposke grehe in odkupnina za nebeški raj, ki pa jo mora plačevati zopet le naš trpin, slovenski tlačan. Kako bi bila potem njegova molitev v tem nizkem hramu izraz njegovega kvišku hrepenečega srca, ko visi na tej zgradbi nešteto trpkih spominov; grehi gospodov tišče ratarjevo dušo k tlom, da postaja vedno topejša, neobčutljivejša za vse pravo idealno življenje. Celó njegova pobožnost je le izraz mehanične navade, izsiljeno in ukazano opravilo ali pa odkupnina od — tlake. Saj topemu duhu je vendar prikladnejše leno romanje in lačno praznovanje nego brezkoristno delo na tlaki, kjer navdušuje le valpetov bič. In cerkev sama se je vdinjala gosposki ter oznanjala, da je vsa oblast dana od zgoraj, da je zemlja solzna dolina, za grobom pa čaka večjega trpljenja večje plačilo. Cerkev in grad sta dobro izhajala, slovenski tlačan pa je hiral na duši in na telesu. To je naš srednji vek, ki se je imel končati v sredini XVI. stoletja, da ga niso nam sovražne sile raztegnile noter do XVIII. ali XIX.

Zadnji čin slovenskega duha in telesa, zadnje harmonično in vsled tega veliko zgodovinsko delo Slovencev je bil upor slovensko-poganskega ljudstva proti nasilnemu pokristjanjevanju, kajti to je bila globoko utemeljena kulturna obramba, ki je imela ščititi politično svobodo in ohraniti kontinuiteto duševne kulture, ki se izraža pred vsem v verskem naziranju, primernem lastnim duševnim sposobnostim in srčnim potrebam. Za ta kulturni ideal se je v VIII. stoletju bojeval, to se sme reči, narod proti svojim — knezom in tujcem. Slovanski knezi so bili navadno sebični in kratkovidni; mislili so, da je mogoče s tujo podporo proti ljudski volji ohraniti oblast, kajti tujci so podpirali Slovane le dotlej, dokler jih niso toliko oslabili, da so jih brez težave podjarmili. Tako je bilo tudi s Slovenci. S tujo podporo je bila pogažena narodna energija in uničena harmonija narodne duše, zato je izginila tudi možnost, da bi se mogel narod na zunaj braniti in na znotraj po svojih potrebah razvijati. Prva posledica je bil propad politične svobode, kar je bilo tem usodnejšega pomena, ker so postali Slovenci naposled plen nenasitnega frankovskega fevdalizma, ki je naravnost zasušnil podjarmljene narode; ta fevdalizem, ki je kakor rak razjedal naše narodno telo, je neizmerno oslabil tudi našo notranjo moč, tako da o kakem slovenskem kulturnem življenju v srednjem veku niti govoriti ne moremo. Cerkev pa, ki bi bila morda pokličana, ščititi ponižane in teptane, ona je postala najprvo zvesta dekla, potem celo gospo-

darica ali vsaj ravnopravna družica posvetni oblasti, s katero je delila vse sladkosti tega sveta. Vsled tega je naš človek čimdalje bolj zaostajal in postajal top in brezbrizen za vse, kar stori življenje plemenitejše in blažje, saj mu je bilo vse to nedosegljivo. In če je kateri njegovih sinov preskočil visoko ograjo, ki je ločila tlačana od gospoda, tedaj se je pred vsem potrudil, da pozabi trpljenje na oni strani in postane s srečnejšimi deležen vseh posvetnih dobrot; to velja za posvetne kakor za cerkvene stanove. Zato pa je bila nevednost naših ljudi tolika, da nazadnje niti najpreprostejših verskih resnic niso znali, vsled tega je tem bujneje uspevalo vsakojako praznoverstvo. Potemtakem ni bilo pričakovati, da pride bednemu in zanemarjenemu slovenskemu tlačanu rešitelj iz — cerkve.

Velikanski nesklad, ki je vladal med notranjostjo in zunanostjo slovenskega ratarja, je prišel do groznega izraza baš v prvi polovici XVI. stoletja, deloma celo še sredi najbujnejšega literarnega delovanja naših protestantov. Brezmejna revščina je tako razdražila zunanje tako krotkega in pobožnega, v srcu hlapčevsko ponižnega slovenskega kmeta, da je naposled začel čutiti stoletno krivico, ki se mu godi, da je sam od sebe prišel na misel o izboljšanju, ki ga mora nazadnje postati deležen ves izkoriščani ratarski stan. Nastal je kmetijski upor. Ampak zahteve, ki jih stavijo uporni kmetje, so naravnost smešno skromne: pašo, drva, lov zahtevajo ti bedniki. Zahtevajo tudi, da bi sami postavljali in odstavljali duhovnike; seveda ne izvira to iz prepričanja o važnosti duhovskega stanu za duševno življenje, mar jim to; kmetje si hočejo zavarovati proti izsesavanju po duhovnikih, kajti bera ni nič slajši davek od desetine. Nekaka malenkostna maščevalnost je narekovala to zahtevo. Kako klavrn in značilen za našega ubitega človeka je tisti idealizem, ki ga oznanja upornikov geslo „stara pravda“, ki je niti izvojevali niso neurejeni in slabo vojeni kmetijski uporniki. Več drznosti nego poguma je bilo v tem prvem nastopu naših kmetov, ki so bili pri Brežicah tako krvavo kaznovani. Ampak prelita kri je nekak opojen strup, ki stopa v glavo in se da kurirati menda le z enakim strupom. Sinovi in vnuki brežiških upornikov so začeli zreti na tragedijo pri Brežicah že kakor na nekako herojsko delo. Pritisk od zgoraj ni ponehal, kaže, da je bil neznosnejši; protestantski duh samozavesti je stopal v slovenskega kmeta, da je začel sanjati o bajno lepih idealih prihodnosti. Nič več ne doni „stara pravda“ z deloma bornimi, deloma meglenimi upi; nič manj kot — cesarska krona blešči

v daljavi na kmetski glavi. Izbruhnil je zopet upor (1573), zopet je tekla kri v potokih, ampak zopet je tekla zastonj. Kmetski kralj Gubec je sedel na prestol, a pod njim je gorel maščevalni ogenj: bil je kronan, a potisnili so mu na glavo razbeljeno železno krono. Tako objestno kazni si je izmislilo zmage pijano plemstvo, ki seveda ni pozabilo kmetu naložiti še težjih davkov. In to je bilo plemstvo, ki je prav tedaj tako požrtvovalno dajalo denar za natisk slovenskih knjig, ki jih je bralo tudi uporno slovensko ljudstvo. Prav v istih časih je bila pognala bujna mladika iz divjaka slovenske kulture, ki se je zdelo, da je že zdavnaj usahnil. To je bil gotovo lep znak doslej speče duševne energije, ki se je nenadoma vzbudila med Slovenci. Ampak zopet je značilno, da naša protestantska knjiga nič ne ve o teh kmetskih uporih, dočim je v vezani in prosti besedi govorila o grozi turških napadov in ropov. In vendar je bil kmetski upor potekel pravzaprav iz istega studenca kot protestantizem, ki pomeni tudi odpor proti dosedanji duševni lenobi in kulturni bolezni; pri obeh pojavih so bili udeleženi najširši sloji slovenskega ljudstva. Prav to pa je zopet jasna priča o tistem razkolu, ki se je bil že davno polastil slovenske duše, slovenskega ljudstva, ki ni bilo tako srečno, da bi bilo v sebi samem razvilo ravnotežje zdrave samozavesti. Grajščak in duhovnik-protestant podpirata in širita slovensko knjigo, ki jo z vso verno čita naš kmet, a ta kmet napada — grad in župnišče! Seveda preganjajo škocjanski kmetje tudi Dalmatina, ampak od Škocjana do Ortneka ni daleč, in uporni okoličanski kmetje oblegajo ortneški grad. To so seveda odjekli starih grehov in krivic, ali vse to tudi priča, da se je bila v XVI. veku ljudska duša vzvalovala, razburkala, ni pa mogla sama s seboj priti v tisti potrebni sklad, ki je prvi pogoj za zdrav in energičen razvoj duševnih sil in potem seveda — zdrave kulture. Zato sodim, da tedaj vendarle ni bila zaplapolala duša slovenskega ljudstva iz vse svoje globine in notranje potrebnosti, kajti ako bi se bilo to zgodilo, potem ne vem, če bi bilo mogoče tako hitro in tako korenito izruvati iz ljudske duše vse mlado in krepko brstje, kakor se je to posrečilo enemu samemu — Hrenu. Zato pa je moja misel, da je docela zgrešeno, meriti važnost našega protestantizma s pomenom češkega husitizma, kajti pri Čehih je izšel val duševnega in kulturnega preporoda od znotraj, povzročila ga je silna osebnost najbolj tipičnega zastopnika češkega duha in bitja, zato pa je ta val potegnil s seboj vse, zato pa je dobilo vse gibanje takoj od začetka tudi jasno izraženo narodno-opozicijsko lice, česar pri nas ni

opaziti. Čehi svojega Husa nikdar ne bodo pozabili, ker ga čutijo, mi Slovenci pa čutimo svoj protestantizem le kot zgodovinski spomin, ki nima dosti opraviti s sedanostjo, čutimo ga z razumom, ker se nam je o tem sporočilo. Treba le priznati, da naš protestantizem ni imel notranje življenske sile; staral se je, ko so se starali njegovi začetniki in nositelji, pojemal je, ko je pojemala moč glavnega predstavnika njegovega, silnega reformatorja, vnetega apostola in neumornega delavca — Trubarja.

Primož Trubar, začetnik slovenske književnosti, je bil Dolenjec, rojen v vasi Rašici blizu Velikih Lašč. Njegova bližja rojaka sta torej Levstik in Stritar, prvi prava slovenska grča, drugi mehak in formalno oglajen. Zdi se mi, da sta v Trubarju združeni obe osebnosti, kajti neizprosni sam proti sebi, strog in neumorno delaven, je zahteval tudi od vseh, ki so bili njemu podrejeni, najvestnejše izpolnjevanje dolžnosti, ker je sam tudi bil odgovoren za njih delo. To pa mu je rodilo očitek samovoljnosti in trmoglavosti od strani prizadetih mož, ki niso mogli razumeti stališča izrednega moža. Proti ljudstvu pa in proti gospodi je bil prav tako vljuden in prizanesljiv, kakor je bil oprezen in previden pri svojem organizatorskem delu, tako da mu niso mogli odreči svojega priznanja čisto niti nasprotniki.

Poglejmo pa, kako se je razvijal ta značaj, katere sile so zlasti ugodno ali neugodno vplivale nanj. Trubar je bil sin kmetijskih staršev in je imel vsled tega premagati ogromne zapreke, predno se je povzpел tako visoko, da je razmeroma mlad zavzemal imenitno stopnjo med katoliško duhovščino. Zasluge pri tem so bile skoraj izključno njegove osebne, kajti tudi pokroviteljstvo škofa Bonoma, ki mu je izprva gotovo precej koristilo, si je zaslužil z osebnimi vrlinami. Da je šel študirat, temu imamo iskati vzrokov pred vsem v njegovi bistrournosti, potem pa gotovo tudi v zvezah, ki jih je imel njegov oče kot cerkveni ključar s cerkvijo in gradom. Rašica je bila pod oblastjo turjaške grajščine. Ni znano, kako je prišel mladi Trubar na Reko, ali soditi smemo, da je bilo to vsled ugleda kakega tamošnjega samostana; opomnil bi tudi, da je bilo včasih občevanje med Velikolaščani in Reko jako živahno zaradi kupčije s soljo, ki so jo imeli v rokah zlasti Trubarjevi krajani. Na Reki je prišel mladi Primož prvič v dotiko z Lahi in Hrvati, kar mu je bilo za poznejše življenje v veliko korist, ker je imel opraviti kot reformator in pisatelj i s Hrvati i z Lahi. Na Solnograškem je Trubar svoje nauke nadaljeval; ni verjetno, da bi bil že tu prišel

v kako ožjo dotiko z novim verskim ukom, saj je bilo to mesto od nekdanj prava trdnjava rimsko-katoliške duhovske oblasti. Menda tudi Dunaj ni posebno vplival na Trubarjevo svobodnomiselnost, kajti to mesto kot sedež strogo katoliško misleče vladarske rodovine v protestantskem gibanju nikdar ni igralo posebne vloge, če ne defenzivno. Tu pa je našel mladi Kranjec, ki se je živil s cerkvenim petjem, izvrstnega podpornika, tržaškega škofa P. Bonoma, ki mu je bil vse do svoje smrti (1546) najblagodušnejši zaščitnik. Mladi kaplan Trubar je služil najprej v Celju, kamor so že zgodaj začeli zahajati lutrski predikantje, in tu se je očitno sprijaznil z novim ukom, ki je ustrezal i njegovi svobodoželjnosti i ugajal bolj nego katoliški uk tudi njegovim človeškim potrebam. Gotovo ni gol slučaj, da si je pozneje, ko je očitno stopil v protestantski tabor, izbral ženo iz Celja. Kot bistroumnemu in strogo moralnemu možu gotovo ni mogla ugajati protinaravna zahteva rimskega celibata, ki je silila velik del duhovščine, da je grešila proti temu predpisu in dajala očitno pohujšanje ljudstvu.

Trubar je kmalu zaslovel kot izvrsten govornik, zato je bil še jako mlad poklican za nemškega in slovenskega govornika v stolno cerkev v Ljubljani. To je bil za zgovornega, izobraženega in delavnega moža delokrog kakor nalašč, in res je imel vedno več poslušalcev okoli sebe, izobražencev in preprostih ljudi; ta uspeh ga je bodril, da je govoril čimdalje pogumneje in odkriteje. Našel je oporo tudi v enakomislečih stanovskih tovariših, ki so zavzemali kaj odlična mesta v cerkveni službi. Pridobil pa si je prijateljev tudi med meščanstvom in plemstvom. V teh letih si je pridobil ugled in spoštovanje, da je veljal pozneje brez ugovora za voditelja in poklicanega organizatorja vsega novoverskega cerkvenega in kulturnega življenja na Kranjskem, ozir. na Slovenskem. In kljub sumnji, ki je vstajala proti njemu, je postal štiriintridesletni kmetski sin kanonik pri ljubljanski stolnici, in reči moramo, da si je priboril to visoko mesto s silo svojega duha, z globoko svojo osebnostjo in z neumorno delavnostjo. Da je bil izobražen bolj nego marsikak njegovih tovarišev in predstojnikov, to je znana stvar, saj je pregnani reformator najbolj obžaloval to, da je pri svojem begu moral zapustiti svojo bogato knjižnico. Močno in čisto je gotovo bilo njegovo versko prepričanje, da je žrtvoval vse, zapustil tako ljubljeno domačo deželo in se potikal po tujem kot pregnanec s kratkimi presledki osemtrideset let. To pregnanstvo pa je njegovo prirojeño delavnost še ojačilo in ga pripravilo v položaj, da je postal naš prvi književnik in obenem steber vsega

protestantskega slovstva med Slovenci. Sicer treba priznati, da Trubar ni bil jezikovno posebno nadarjen, še manj pa filološko izšolan mož, dasi je znal poleg slovenščine nemški in laški in je imel latinščino precej v oblasti, ali kot cerkveni govornik je že prej često prebridko občutil pomanjkanje slovenskih knjig. Ko pa je prišel na tuje, mu je bilo izbirati med dvojim: ali umolkniti za svoje rojake, ki jim je doma s takim uspehom prižigal luč novega spoznanja, ali pa se posluževati pisane besede. Da bi bil tudi doma postal začetnik slovenske književnosti, ta misel se ne da kar tako zanikati, kajti Luthrov zgled je vedno silno vplival na našega reformatorja, ali gotovo tudi ni, če bi ne bile ogromne težave zadušile tako smeje misli. Začetne težave pri Luthru in Trubarju se v resnici niti ne dajo primerjati. V tujini pa je prišla do veljave vsa tista bogata energija, ki je bila dana žilavemu Rašičanu, in je premagala, gnana od ljubezni do rojakov in do resnice, vse ovire. Dve leti se je vrli mož pripravljaj na težavno delo; za vajo je pisal, prevajal in bral, in to metodo priporoča tudi svojim bralcem. Potem pa je stopil pred svoje rojake s prvima sadovoma svojega velikega truda, skrit sicer za krinko brezimnosti in zavedajoč se v svoji skromnosti nedostatkov svojih prvih spisov, vendar poln lepih nad za bodočnost. Le v enem oziru je bil Trubar tu na tujem na boljšem; imel je na razpolago tiskarno, ki bi je ne bilo v Ljubljani. Zato pa se je moral v začetku vdati razmeram in je tiskal s črkami, ki so bile na razpolago. Na drugi strani pa je slonelo vse ogromno delo na njegovih ramah, saj ni bilo v Tübingi ne črkostavcev, ne tiskarjev, ne korektorjev, veščih jeziku. Sam pa je imel tudi še stanovske dolžnosti in ni bil v kraju tiskarne. Delo je bilo združeno tudi z gmotnimi žrtvami, ki jih trajno ne bi bil mogel trpeti poedinec. Trubar se je bil v resnici tudi zadolžil in je obupaval, ker deželni stanovi kranjski v začetku še niso bili vneti za njegove poskuse, ki deloma niti niso ugajali. Trubar je bil namreč ostal kar pri svojem domačem narečju; dodal pa je iz svojega še marsikak element, ki se ga je bil navzel kot ljubljanski propovednik, zato se mu je očitalo, da je marsikaka stvar nerazumljiva ali ne točno poslovenjena. Zdi se, da tudi črkopis ni ugajal, ki niti pisatelju samemu ni bil všeč, saj priznava v drugi izdaji prvih dveh knjig, da je mnogo premišljeval, kako bi svojo kranjščino lepo in najbolj pravilno pisal; na ta način je prišel do latinice, ki jo je uredil nekako po nemškem vzgledu; način češke pisave mu ni ugajal. Tako je Trubar uredil tudi naš črkopis, kajti Bohoričeva reforma ni bila bogve kako izdatna.

Pri daljnem delu pa je imel že sotrudnika, ki mu je prepustil v nekem pogledu celo prvenstvo pri podpisu, dasi Vergerij seveda ni imel nobenih zaslug za knjige kot take, ker se je bil ponudil le, da preskrbi Trubarju denarnih sredstev. V tem pa vidimo Trubarjevo skromnost in požrtvovalnost, kajti njemu je le za stvar, njegova oseba pri tem ne prihaja v poštev. Krog sotrudnikov je čimdalje bolj rasel, Trubarju pa se je množilo delo, množile pa se tudi sitnosti, kajti on, ki je bil moralno odgovoren za vsako jugoslovansko knjigo, je strogo zahteval, da se delo vrši vestno in pošteno. Najmanj pa je trpel, da bi se nesposobni ljudje pasli od tega, kar je bilo namenjeno idealni stvari verskega preporoda najširših plasti ljudstva. Ljudje, ki takega idealizma niti razumeti niso mogli, naravno da niso bili posebni prijatelji Trubarju, ki so ga naravnost pri deželnih stanovih tožili, da je trmoglav, da hoče vse urediti po svoji uporni glavi. Večkrat so morali posredovati možje, kakor Ungnad, Khlombner, ki seveda niso imeli neposredno opraviti s tako sitnimi posli. Zlasti je bilo uspelo razmerje med Trubarjem in raznimi Istrani ter Dalmatinci à la Konzul in Anton Dalmata; in baš večino teh je Trubar sam pripeljal ali pozval na Nemško, da so prevajali za Hrvate in Srbe. Po Ungnadovi smrti je naraslo to nasprotje tako, da sta Konzul in Dalmata sploh zapustila Virtemberško (1566). Ali je potemtakem Trubarjeva tudi zasluga, da so se tiskale knjige tudi za Hrvate in Srbe in sicer z glagolskimi, cirilskimi in tudi latinskimi črkami? Ali sploh smemo slovenskemu reformatorju prištevati zaslugo, da je vzbudil nekako jugoslovansko književno vzajemnost, kakor se navadno piše? Jaz sodim, da je jugoslovanska vzporednost v knjigopisju prvič odjek dejstva, da je bilo tedaj po slovenskih krajih dovolj glagoljašev, ki so se posluževali pri cerkvenih obredih cerkveno-hrvatskih knjig z glagolskimi črkami; sistematično širjenje glagolskih in cirilskih knjig proti jugu in vzhodu pa je drugič le izvrševanje tistih načrtov, ki so nastali v mladih, podjetnih protestantskih krogih in so imeli končne cilje celo tam v Carigradu, kjer so hoteli za svoje ideje zainteresovati celo pravoslavne Grke, da bi skupno nastopili proti rimskemu papeštvu. Ti smeli načrti sicer niso imeli uspeha, kajti vsa poslanstva v Carigrad so bila zastonj, ampak vneti jugoslovanski begunci so opozorili na dejstvo, da bi se dal priboriti za novo vero Balkan potom jugoslovanske knjige. Odtod tudi tako uspešna agitacija pri nemških velikaših, odtod tudi tak ugled, ki so ga uživali možje kakor Ungnad, ki so ga sprejeli kakor starega borilca proti Turkom, njega, ki je

na lastne oči poznal razmere doli na turški meji in je ves gorel za ta lepi, pa nekaj — utopični načrt. Če so postopali potem, naslanjaje se na kranjsko-slovensko knjigo, tako, da so najprvo tiskali glagolske, potem cirilske knjige, je bilo to docela prav naravno in modro delovanje. Zato tudi sodim, da je prišla bujnemu Vergeriju šele v teh krogih in razmerah misel, češ, da je hotel že sam prej izdati sv. pismo v kakem jugoslovanskem narečju, dasi nobenega znal ni; no, Trubar je bi dovolj pameten in je sprejel njegovo ponujeno pomoč, ki je imela uresničiti baje stare načrte bivšega koprškega škofa. S tem pa je tudi označeno vse tisto vzporedno književno delo jugoslovanskih protestantov; morebiti bi bilo to delovanje sčasoma rodilo res kaj skupnega, morda bi bilo začelo konvergirati in hiteti za skupnim kulturno - narodnim ciljem, ampak v protestantski dobi ni še nobenega znaka za tako nagnjenje, brž nasprotno, kajti lahko je opaziti čimdalje večjo razcepljenost (naposled so se tiskale hrvatske knjige tudi z latinico), ki je povzročila, da se nahaja med temi knjigami nekaj — nepotrebnega dela. Pomisliti moramo tudi, da pomeni ta protestantska književnost za Hrvate, skoraj bi rekel, slučajen intermezzo, ki pozneje ni imel nikakega vpliva na razvoj narodne književnosti, ki je tedaj že tako lepo uspevala v Dalmaciji.

Vsekakor pa je pomenila ta raznolikost književnega dela za moža, ki je vse vodil in nadziral, skrajno napetost duha in neumorno delavnost; zato pa tudi lahko razumemo, da je gledalo na Trubarja vse kakor na naravno središče vsega protestantskega gibanja, zato pa tudi ni čudno, da so pričakovali kranjski deželni stanovi od njega kot od poklicanega cerkvenega glavarja tudi ureditve vsega cerkvenega in kulturnega življenja na Kranjskem in morda sploh na Slovenskem. Zato so ga klicali domov, kajti pokret je bil vesplošen; knjiga in po njej navdušeni in vojeni predikantje so delali čudeže. Ko se je Trubar po štirinajstletnem pregnanstvu vrnil v domovino, so ga sprejemali kakor kakega triumfatorja. In njegova urejujoča roka se je kmalu povsod začutila; vpliv njegove osebnosti in moč njegove zveneče besede sta gibala vse slovensko prebivalstvo naših dežel, navduševala nemško in laško gospodo po naših krajih, da je toliko žrtvovala za slovensko knjigo. Trubar je uredil cerkvene razmere, je pisal knjige in ustanavljal — šole! Da, šole, v katerih se je čula tudi slovenska beseda. Poleg knjige je to najznamenitejši znak dobe. Pri teh in podobnih ustanovah je pokazal Trubar tudi, kako dobro je znal soditi človeške značaje in sposobnosti, kajti pridobil si je naj-

boljših sotrudnikov (Budina, Krelj, Bohorič), kar ga posebno znači kot izvrstnega organizatorja; isto velja tudi pri izdajanju in tiskanju knjig, kajti tudi v tem področju je postopal od prvega začetka strogo sistematično. Predno je zapustil Urah, je uredil za tiskanje knjig vse tako izvrstno, da je baš med leti 1559.—1564., torej deloma ob njegovi odsotnosti izšlo nad 25.000 knjig; seveda je bila na razpolago lastna, t. j. Ungnadova tiskarna.

Organizatorju in voditelju pa je treba še neke lastnosti, zlasti v težavnih položajih; in to je imel Trubar v obilni meri. Dasi energičen in skozinskozi dosleden, ni nikoli pozabil, koliko more škoditi osorna prenagljenost dobri stvari. Zato se skoraj čudimo, ko slišimo o njegovem srečnem zagovoru napram ljubljanskemu škofu; zdi se, da se je bil že v mladosti navzel neke diplomatske spretnosti od svojega pokrovitelja Bonoma, ki je bil svoje dni tajnik cesarja Friderika III. Nekaj poštenost, nekaj previdnost sta mu pridobili priznanje celo pri katoliški duhovščini tedaj, ko je nastopil v Sv. Križu blizu Vipave in je pridigoval ogromni množici z jako velikim uspehom. In vendar je bila malo prej ista duhovščina vsa razjarjena, ker je Trubar krstil otroka nekemu grajščaku pri Rubiji. Isto taktnost in plemenito zmernost opažamo tudi v njegovih spisih; nikjer ne najdemo tiste surove polemike proti katoliški duhovščini, ki je po nemških spisih kar mrgoli; po tej strani se sploh odlikuje vsa slovenska protestantska književnost. Trubar niti lahkejših poskusov te vrste ni odobral. Ko je bil nekaj burni in silni Jurišič (Juri Kobila) izdal pesmarico, v kateri je bila zabavljica proti katoliški duhovščini, je bil Trubar nevoljen radi tega in baje ga je posebno to napotilo, da je potem sam izdal novo knjižico pesmi. Istotako oprezen pa je moral biti tudi napram nemškim krogom lastne vere, kajti od njih dobre volje je takorekoč slovenska knjiga živela; luteranci pa so začeli postajati čimdalje nezaupnejši in nestrpljivejši, odkar se je začel širiti čez meje tudi Kalvinov in Zvinglijev uk. Zato pa Trubar vedno in vedno poudarja svojo zvestobo pravi stari veri, zato prosi popravkov, kjer bi se bil nehote zmotil, zato je pripravljen dati pojasnil, kjer bi kdo menil, da česa dobro ne razume; deloma radi tega je bil strožji tudi proti malo izobraženim in površnim sotrudnikom Hrvatom in Srbom. V verskih stvareh pa je bil itak tudi sam že strog, najstrožji seveda proti sebi. Saj je bila verska ideja tista sila, ki je sploh gibalā vso našo književnost. Ne zavoljo sebe, zavoljo verskih resnic, ki jih je nosila v široke ljudske sloje, zato je nastala slovenska knjiga; zato tudi skušajo

naši protestantski pisatelji biti razumljivi in domači, zato so dostopni vsakemu dobremu nasvetu, ki meri na izboljšanje oblike.

Že prej sem minfogrede omenil, da ne gre pripisovati protestantski knjigi kakih narodnih motivov v modernem zmislu; vendar naglašajo tudi naši protestantski pisatelji svoje slovensko stališče in hočejo opravičiti svoje književno delovanje s tem, da kažejo z nekim ponosom na dejstvo, da je slovenščina del slovanskih jezikov, ki so razširjeni daleč po Evropi. Na nekem kraju govori Trubar celo o slovenski cerkvi. Naglasiti pa moramo, da ni nikoli zavzelo slovensko versko gibanje kakega odločnega in opozicijskega narodnega stališča napram kaki drugi narodnosti, kakor n. pr. husitizem proti Nemcem in nemško luteranstvo proti rimski cerkvi kakor ustanovi latinskega plemena. Razmerje naših pisateljev napram tuje-krvnemu plemstvu v deželi in razmerje našega slovstva proti nemškim podpornikom in tiskarnam je a priori izključilo tako nasprotje. Radi tega se je moral naš protestantizem tudi skrbno čuvati, da ni zavzel preveč simpatičnega stališča napram kmetskemu ljudstvu in njega socialnemu položaju, da si je bila smer tega protestantizma, kakor je sploh značaj vsega protestantizma, demokratska. Ampak ta demokratski duh se omejuje pri nas na res demokratsko občevanje med pastirji in verniki, v knjigah pa čitamo le splošna obžalovanja tega ubogega, nevednega, pozabljenega slovenskega ljudstva, čigar člane so se ti apostolsko misleči predikantje v resnici čutili. Ta črta znači seveda tudi njih vodnike, in genljivo je, kako je Trubar bil navezan na svojo domovino; to se je zlasti pokazalo l. 1567., ko je, slišavši o nekakih korakih kranjskih stanov v njegovo korist, nenadoma prišel domov. Kako hudo mu je potem krvavelo srce, ko se je moral takoj zopet vrniti v pregnanstvo, ker ni hotel biti nadležen prijateljem in je to zahtevala tudi verska stvar, za katero je bil že toliko pretrpel. Poslej več ni videl svojih dragih domačih krajev, vse do svoje pozne smrti je prebil v tujini. Ampak ta nesreča ni prav nič zmanjšala njegove delavnosti, nasprotno. Trubar ni odložil peresa vse do svoje smrti, ki ga je, to smemo reči doslovno, zalotila s peresom v roki.

Pred svojo smrtjo pa je doživel še eno veliko veselje, ki je postavilo krono njegovemu neumornemu delovanju. Doživel je natisk celega svetega pisma, ki sicer nosi Dalmatinovo ime, v katerem pa je i mnogo njegovega neposrednega dela i dosti tekega truda, ki so ga izvršili njegovi pomočniki in sodelavci v mojstrovem duhu. Biblija, ta simbol protestantskega individualizma in verske svobode,

je bila za slovenske razmere tako velikansko delo, da se moramo čuditi vztrajnosti, podjetnosti in požrtvovalnosti navdušenih pisateljev in podpornikov, je pa to tudi na zunaj tako sijajna knjiga, da si ni upal nadnjo niti slepi fanatizem katoliške protireformacije. In pomislimo — samo 50 let po Luthrovi nemški bibliji so dobili Slovenci popoln prevod svetega pisma v živem narodnem jeziku. Neposredno sicer Trubar pri tem tisku ni bil udeležen, pač pa je imel dobri oče to lepo zadoščenje, da je sedel v odboru, ki je imel presoditi vrednost Dalmatinovega prevoda in sposobnost za tisk, njegov sin Felicijan. Sploh je ta mladi mož na Slovenskem prav častno nadomeščal svojega starega očeta, in njemu je umirajoči ustanovitelj in začetnik nove književnosti izročil tudi skrb za svoje zadnje, ne docela dovršeno delo, ki se končuje z Luthrovim imenom, to je prevod njegove postile.

Par tednov potem, ko je dovršil 78. leto svojega plodovitega in burnega zemeljskega romanja, je po kratki bolezni zatisnil oči patrijarh slovenske književnosti daleč tam v nemškem Derendingenu. Pogrešala ga je zapuščena mlada književnost, objokavali so ga naši kulturni delavci, ki so izgubili svojega vodnika in buditelja, žalovali pa so za njim tudi prijatelji v tujini, najboljši možje nemškega naroda, ki jih je štel med svoje druge. Bil je za vrednega spoznan naš mož, da mu je v vezani, zanosni besedi govoril nagrobnico slavni nemški filolog Crusius. Zaslužil si je pa tudi, da se ga spominjamo slovenski potomci, ker je bil on prvi zastopnik našega duha, ki je budil zanemarjeno naše ljudstvo na kulturno delo. Naj ima hib kolikor hoče njegov jezik, ki ga bo grajal natančni jezikoslovec, naj je propadlo njegovo delo vsled neugodnih razmer in vsled pomanjkanja odporne sile v narodu, v njegovih rojaki, njegova zasluga le ostane, da mu je dal pismo in književni jezik, najvažnejše sredstvo za višje kulturno delo. Pred vsem pa ostanejo kot svetlo znamenje v našem zgodovinskem mraku njegova silna osebnost, njegova krepka volja in neumorna delavnost, lastnosti, katerim so se pridružile še druge lepe poteze njegovega značaja, ki so jih hvalili pristaši in nasprotniki.

Zgodovinskih mož ne smemo soditi po uspehih; gledati moramo na njih voljo in izvršeno delo. Naš Trubar je izvršil veliko kulturno delo, delo za osvobojenje človeškega duha, še večja pa je bila njegova volja, zato spada naš prvi književnik in reformator v svetovno zgodovino, in kot takega ga ob 400letnici njegovi slavi ves naš v resnici napredni svet.

